

การใช้หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสา

An Application of Buddhadhamma in The Volunteer Spilitual Works

สัมพันธ์ คงพูนทรัพย์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Samphan Kongphonshap

Chiang Mai University

E-Mail: sanp198@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสังเคราะห์แนวความคิดการใช้หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสา โดยเล็งเห็นความสำคัญของจิตอาสาที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเริ่มจากระดับที่ใกล้ตัวเรามากที่สุดคือ จิตอาสาในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ซึ่งอาจมองกว้างถึงระดับประเทศและระดับนานาชาติได้ เพราะคนเราไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเองได้ทั้งหมด ต้องอาศัยคนอื่นด้วยประโยชน์ที่คนในสังคมได้อาศัยร่วมกันดังนี้

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับจิตอาสาในพระพุทธศาสนา มีหลักพรหมวิหาร 4 คือ 1. เมตตา คือ ความรัก ความมีใจปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข 2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ 3. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข 4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง และหลักสังคหวัตถุ 4 คือ 1. ทาน คือ การให้ การแบ่งปันในรูปสิ่งของหรือความรู้ 2. ปิยวาจา คือ การใช้คำพูดสุภาพ อ่อนหวาน ก่อให้เกิดไมตรี 3. อดัจฉริยา คือ การชวนชววยประพฤติดน บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น 4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และ สภาพแวดล้อม

คำสำคัญ : หลักพุทธธรรม; จิตอาสา; การทำงาน

Abstract

This article aims to synthesize the concept of using Buddhist principles in volunteer work. By recognizing the importance of volunteering spirit that is important and necessary to live together in society By starting from the closest level to us Volunteer spirit at the family level, community, society which may be viewed at the national and international level Because people are not able to do everything by themselves Must rely on other people with the benefits that people in society can live together as follows.

Buddhist principles relating to volunteering in Buddhism There are 4 Brahmavihara principles: 1. Compassion is love, compassion, desire for happiness 2. Kindness is compassion, thinking helps to free suffering 3. Muthita means happiness when others are happy 4. Being equitable Trust neutral With a straight mind and uprightness, like a balance Not inclined by love and hate And the 4 Sangahavattu principles are: 1. alms, giving, sharing in the form of things or knowledge. 2. Speech of speech is the use of polite and sweet words to create good relations. Practice yourself as a benefit for others. 4. Samantatta is to put yourself consistently. To suit the situation and the environment.

Keywords : Buddhist principles; Volunteer; doing work

บทนำ

ในสภาวะสังคมปัจจุบันคำว่าจิตอาสามีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะสังคมเต็มไปด้วยปัญหาความเดือดร้อนนานัปประการ ในแต่ละวันมีความต้องการได้รับความช่วยเหลือ ดังนั้นการกระตุ้นให้ผู้คนในสังคมเกิดจิตสำนึกเกี่ยวกับจิตอาสาหรือจิตสาธารณะจึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วน โดยการปรับใช้หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสา จิตอาสาหรือจิตสาธารณะ คือ จิตบริการที่เกี่ยวกับการความคิด และการปฏิบัติในการให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เป็นการประพฤติปฏิบัติที่มุ่งความสุขของผู้อื่น ที่ตั้งอยู่บนฐาน บนพื้นฐานของความตั้งใจดี และเจตนาดี ซึ่งจิตอาสามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อสภาพสังคมปัจจุบัน บุคคล ต้องการความช่วยเหลืออยู่มาก การให้ความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ มากมาย เรื่องจิตอาสาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่พึงพิจารณาร่วมกันว่า ตนสามารถจะเป็นคนหนึ่งที่มีจิตอาสาเพิ่มขึ้นในสังคมหรือไม่ จิตอาสาเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดองค์กร หรือเครือข่ายอาสาขึ้นมา เพื่อกระตุ้นจิตอาสาให้เพิ่มขึ้นในสังคมไทย ซึ่งจิตอาสาเป็นลักษณะจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยความมีน้ำใจและจิตสำนึกหรือสำนึกสาธารณะที่เสียสละแรงกาย แรงใจ สติปัญญาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ตามแนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทางตะวันตก ซึ่ง

ความหมายของจิตอาสา คือ กิจกรรมอาสาสมัครเป็นกระบวนการของการฝึกการให้ที่ดี เพื่อขัดเกลาละวางตัวตน และบ่มเพาะ การรักผู้อื่น โดยไม่มีเงื่อนไข เป็นการยอมสละตน เพื่อรับใช้ และช่วยเหลือผู้ที่ประสบกับความทุกข์ยากลำบาก จิตอาสา มีความสำคัญและจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเริ่มจากระดับที่ใกล้ตัวเรามากที่สุดคือ จิตอาสา ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ซึ่งอาจมองกว้างถึงระดับประเทศและระดับนานาชาติได้ เพราะคนเราไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเองได้ทั้งหมด ต้องอาศัยคนอื่นด้วย ประโยชน์ที่คนในสังคมได้อาศัยร่วมกัน โดยมีลักษณะของจิตอาสา คือ (1) การเกิดความรู้สึกสงสารเนื่องจากพบเห็นผู้ที่มีความเดือดร้อนมากกว่าตนเอง และอยากที่จะหาหนทางช่วยเหลือผู้อื่น (2) ประสบการณ์ที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเอง และได้รับความสุขจึงอยากที่จะช่วยเหลือผู้อื่น (3) ความรู้สึกต่อเนื่อง เมื่อบุคคลได้รับการช่วยเหลือและรู้สึกประทับใจจึงอยากทำสิ่งดี ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งในหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับจิตอาสาในพระพุทธศาสนา ก็จะมีหลักพรหมวิหาร 4 คือ 1. เมตตา คือ ความรัก ความมีใจปรารถนาดีอยากให้เขามีสุข 2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ 3. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข 4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง และหลักสังคหวัตถุ 4 คือ 1. ทาน คือ การให้ การแบ่งปันในรูปสิ่งของหรือความรู้ 2. ปิยวาจา คือ การใช้คำพูดสุภาพ อ่อนหวาน ก่อให้เกิดไมตรี 3. อัตถจริยา คือ การชวนชวาย ประพฤติตน บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น 4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และ สภาพแวดล้อม

แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาเชิงพุทธ

แนวคิดจิตอาสาทางพระพุทธศาสนา ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสแก่ภิกษุเมื่อคราวส่งพระสาวกชุดแรกออกไปประกาศพระศาสนา ว่า “จรถ ภิกษเว จาริกัม พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานัม แปลว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป” (วิ.ม. (บาลี) 4/32/39., วิ.ม. (ไทย) 4/32/40)

ความหมายของจิตอาสา

ความหมายของจิตอาสา ผู้วิจัยได้รวบรวมจากทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายของจิตอาสาไว้ ดังนี้

จิตอาสา แยกศัพท์ คือ จิต + อาสา ที่แปลได้ว่า จิต หมายถึง ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้คิด และนึก ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด ความคิด อาสา หมายถึง ความหวัง ความต้องการ การรับทำโดยเต็มใจ สมัครใจ แสดงตัวขอรับทำการนั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) 2553 : 36) จิตสาธารณะ จิตสำนึกสาธารณะ จิตบริการ จิตอาสา จิตสำนึกทางสังคม คำศัพท์เหล่านี้ มีลักษณะมี ความหมายคล้ายคลึงกันหรือปฏิบัติในแง่เดียวกัน โดยความหมายของศัพท์เหล่านี้ กล่าวหมายเอาสรุป 5 ประการ

1. จิตสาธารณะ คือ จิตสำนึก เพื่อส่วนรวมจิตสำนึก (ความรู้สึกดีหรืออยากตอบแทน สิ่งทีประโยชน์ต่อตนเอง สังคมโลกมวลมนุษย์) หรือภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้า จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย การตระหนักรู้ และคำนึงถึง ส่วนรวมร่วมกัน การคำนึงถึงผู้อื่นร่วมสัมพันธ์ส่วนเดียวกัน

2. จิตสาธารณะ คือ จิตอาสาที่แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรม ที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจเพื่อส่วนรวม โดยการแสดงออกด้วยการอาสาไม่มีใครบังคับ

3. จิตสาธารณะ คือ การสำนึกสาธารณะ ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลตระหนักรู้ และคำนึงถึงประโยชน์สุขของส่วนรวม และสังคมมองเห็นคุณค่าของการเอาใจใส่ดูแลรักษาสิ่งต่างๆที่เป็นของส่วนรวม

4. จิตสาธารณะ คือ จิตบริการที่เกี่ยวกับการคิด และการปฏิบัติในการให้ความช่วยเหลือผู้ อื่น เป็นการประพฤติปฏิบัติที่มุ่งความสุขของผู้อื่น ที่ตั้งอยู่บนฐาน บนพื้นฐานของความตั้งใจดี และเจตนาดี

5. จิตสาธารณะ คือ จิตสำนึกทางสังคมที่สำนักงาน และคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้อธิบายว่า เป็นการรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระ และเข้าร่วม ในเรื่องของ ส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติระเทศชาติ มีความสำนึก และยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ละละอายต่อสิ่งผิดเน้นความเรียบร้อย ประหยัด และมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (พระไพศาล วิสาโล, 2549 : 7)

พระไพศาล วิสาโล, กล่าวไว้อีกว่า จิตอาสาเป็น จิตที่พร้อมจะสละเวลาแรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบเห็นปัญหา หรือความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี เปรียบเสมือนกับการได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2549 : 7)

ความสำคัญของจิตอาสา

ความสำคัญของจิตอาสา นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในสภาพสังคมปัจจุบัน บุคคลต้องการความช่วยเหลืออยู่มาก การให้ความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ มากมาย เรื่องจิตอาสาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่พึงพิจารณาร่วมกันว่า ตนสามารถจะเป็นคนหนึ่งที่มีจิตอาสาเพิ่มขึ้นในสังคมหรือไม่ จิตอาสาเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดองค์กร หรือเครือข่ายอาสาขึ้นมา เพื่อกระตุ้นจิตอาสาให้เพิ่มขึ้นใน สังคมไทยเครือข่ายจิตอาสาที่เป็นองค์กรดำเนินการโดยตามปกติแล้ว การทำงานในลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นการทำงานที่เสี่ยงต่อชีวิตหรือการทำงาน เพราะถือว่าทำงานด้วยจิตอาสาลงไปทำแต่เนื้อหาในการทำงานลักษณะนี้ กล่าวคือ การทำงานมีความมุ่งหมายต่องานในตัว มีคุณค่า และเป็นสิ่งที่เปี่ยมประโยชน์แต่ผู้ทำงานจะเข้าใจความมุ่งหมาย และเห็นประโยชน์แค่ไหน ถ้ามองเห็นประโยชน์แล้วมีแรงกระตุ้นคือศรัทธา วิริยะ ชันดี สติ ปัญญา นี้ คือองค์ประกอบของนักจิตอาสาอันเป็นแรงกระตุ้นในการทำงานของนักจิตอาสาจำเป็นต้องมี และสร้างให้เกิดขึ้น แรงกระตุ้น คือ ศรัทธาในการทำงานของจิตอาสาต้องประกอบด้วยศรัทธาเชื่อมั่นในงานที่ทำ ศรัทธา คือ การที่มีความเชื่อ ความมั่นใจ เห็นคุณค่าเป็นประโยชน์ของงานนั้น ศรัทธา เป็นสิ่งสำคัญ เป็นหลักที่อยู่ใใจเรา เป็นสิ่งที่ทำให้การทำงานที่เป็นเรื่องทางร่างกาย หรือทางสังคม เกิดความหมายเป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพราะฉะนั้นงานไม่ใช่เป็นเพียงภาพที่ปรากฏมองเห็นกันภายนอกเท่านั้น แต่จะต้องมีหลักในทางจิตใจเป็นฐานอยู่ด้วยก็คือ ความศรัทธา ถ้าเราจะทำงานให้มีความสุขก็ต้องมีศรัทธาในงานด้วย บุคคลที่เคยมีประสบการณ์เรียนรู้ การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเองจะรู้สึกถึงความอิ่มใจ มีความสุขที่ได้จากการให้ และมีพลังมากขึ้นที่จะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ได้อีกมากมาย และนี่คือการทำบุญที่พระพุทธศาสนาสรรเสริญ (พระไพศาล วิสาโล, 2549 : 7)

การพัฒนาตนเองให้มีความเก่งกล้าสามารถในการงานจิตอาสา นี้ นอกจากจะเกิดผลภายนอก เช่น อาจจะได้ผลตอบแทน หรือได้รับการเลื่อนขั้นเลื่อนระดับงานแล้ว ก็มีผลที่แน่นอนภายในตัวเองไม่ว่าภายนอกเราจะได้รับ ผลตอบแทนหรือไม่ก็ตามแต่ในตัวเราเรารู้ก็คือการที่เรามีความชำนาญชำนาญมากขึ้น ทำอะไรได้ดีขึ้นเขาจะมีผลตอบแทนให้ หรือจะไม่มีก็แล้วแต่ แต่เรารู้สึกในตัวเองของเรา เราทำไปแล้วเราก็อิ่มใจของเรา ถ้ารู้สึกว่าการทำอะไรแล้ว เราทำได้ดีขึ้นนี้คือ การพัฒนาตนเองขอให้เรามีความภูมิใจ สบายใจในตัวได้ทันทีไม่ต้องรอให้คนอื่นเขามาให้ผลตอบแทน เช่น เราทำงานเกี่ยวกับงานรับอาสาสมัครทำงานเพื่อส่วนรวมของสังคมพระธรรมปลูก (ป.อ.ปยุตโต), มปป. : 2)

ลักษณะของจิตอาสาสรุปความได้ว่า จิตอาสา คือ การกระทำที่เสียสละเพื่อส่วนรวมว่า “จิตอาสา” ซึ่งตรงกับหลักธรรมที่เรียกว่า วัชฒิ เรียกเต็มว่า อริยวัชฒิ แปลว่า หลักธรรมเจริญอย่างอารยะซึ่งแสดงว่าพุทธศาสนิกชนมีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติ และมีความหวังว่าจะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา หลักความเจริญที่ว่านี้มี 5 ประการ คือ (1) ศรัทธา (2) ศีล (3) สุตะ (4) จาคะ และ (5) ปัญญา กล่าวโดยสรุป “จิตอาสา” เป็นลักษณะทางจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยความมีน้ำใจและจิตสำนึกหรือสำนึกสาธารณะที่เสียสละร่างกาย แรงใจ สติปัญญาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมซึ่งคุณสมบัติของ พระพุทธเจ้า คือ ต้นแบบจิตอาสาที่ดี และพระพรหมคุณาภรณ์ ไชยสรูปลักษณะของจิตอาสาว่าประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้มีทัศนคติที่ดี มีพรหมวิหาร และสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ดี
2. เป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มเป้าหมายเพื่อเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น
3. เป็นนักวิเคราะห์ วิจัย สำรวจแนวคิดหรือประชามติ และสามารถดำเนินงานได้อย่างสอดคล้องต่อความต้องการของการประชาชนกลุ่มเป้าหมายหรือพื้นที่นั้นๆ
4. เป็นผู้มีความสามารถในการจัดกิจกรรมสื่อสารสัมพันธ์ และดำเนินงานตามแผนงานอย่างเป็นระบบ

5. เป็นผู้มีบทบาทในการให้คำปรึกษา และแนะนำในกิจกรรมด้านการประชาสัมพันธ์ต่อฝ่ายบริหารองค์กร เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการทำงานเชิงรุกเป็นหน้าที่ของนักจิตอาสาจะมีวิสัย ทัศนะมองการไกล รู้จักคบคิด คิดเป็น คิดถึงสาเหตุทั้งต้นเหตุปลายเหตุ และวิถีแก้ไขของเหตุเหล่านั้นๆ ปัญหาเหล่านั้นๆ งานนั้นสามารถเชื่อมโยงไปสู่ชีวิตประจำวันได้หรือไม่ หรือตลอดทั้งหน้าที่การงานหรือการกระทำที่มีผลกระทบระยะสั้นระยะยาวแค่ไหน แม้แต่ปัญหาอื่นๆ เป็นต้นลักษณะเช่นนี้ คือคุณสมบัติของนักจิตอาสา(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 15)

ลักษณะของจิตอาสา สรุปความได้ว่า เมื่อมนุษย์พัฒนาทั้งทางด้านจิตใจ บุคลิกภาพ วิถีชีวิตบุคคล และสังคมไปพร้อมๆ กันกลยุทธ์เชิงรุกในการพัฒนาหรือ พุทธศาสตร์บัณฑิตได้แสดงบทบาทของความเป็นนักจิตอาสาแบบเต็มตัว ฉะนั้นการทำงานเชิงรุก การที่จะให้มีความสุขกับงานนั้นหรืออาสาที่จะกระทำงานนั้น คือ มองงานให้มีความหมายหลายอย่างจนกระทั่งในที่สุดไม่มองไม่คาดหวัง ไม่หวังอะไรข้างหน้าแต่ มองในขณะที่ทำว่าเราได้ฝึกฝนได้พัฒนาตัวเองทุกขณะทำให้ถูกต้องตามแนวทางวิถีของมันแล้วก็มีใจพอใจ เมื่อมีความ

พอใจมีความสุขแล้ว ก็ขยายไปสู่ภาคปฏิบัติตามแนวทางของการทำงานที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แท้จริง จึงต้องมีหลักในการทำงาน (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2553 : 36 - 38)

แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทางตะวันตก

ความหมายของจิตอาสา

จิตอาสา คือ กิจกรรมอาสาสมัครเป็นกระบวนการของการฝึกการให้ที่ดี เพื่อขัดเกลาละวางตัวตน และบ่มเพาะ การรักผู้อื่น โดยไม่มีเงื่อนไข เป็นการยอมสละตน เพื่อรับใช้ และช่วยเหลือผู้ที่ประสบกับความทุกข์ยากลำบาก ในวิถีของพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และ อุเบกขา (ดร.ชลลดา ทองทวี แหล่งที่มา : ContemplativeEducation@yahoo.com)

จิตอาสา หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ละอายต่อสิ่งผิดเน้นความเรียบร้อย ประหยัดและมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 1991 : 13)

จิตอาสาตามทัศนะของศูนย์คุณธรรม หมายถึง จิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย สติปัญญาเพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำ (ศูนย์คุณธรรม, 2548 : 4)

จิตอาสา หมายถึง จิตที่ยกระดับปัญญาภายในและสำนึกสาธารณะเป็นจิตที่เป็นสุข เพื่อได้ทำความดี อยากช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนเป็นจิตที่พร้อมจะสละ เวลา แรงกายและสติปัญญาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมมีความเมตตากรุณาเป็นจิตที่เปี่ยมด้วยความสงบเย็นและเต็มไปด้วยพลังแห่งความดีเพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสันติ (วลัยรัตน์ ยิ่งดำนุ่น, 2554)

จิตอาสา หมายถึง จิตที่พร้อมสละเวลา แรงกาย แรงใจ และสติปัญญา เพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่นหรือสังคม เป็นการกระทำด้วยความสมัครใจ ไม่หวังผลตอบแทน และเป็นการกระทำที่ไม่ใช่ภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบ (กรรณิกา มาโน, 2553)

ความสำคัญของจิตอาสา

จิตอาสามีความสำคัญและจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเริ่มจากระดับที่ใกล้ตัวเรามากที่สุดคือ จิตอาสาในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ซึ่งอาจมองกว้างถึงระดับประเทศ และระดับนานาชาติได้ เพราะคนเราไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเองได้ทั้งหมด ต้อง

อาศัยคนอื่นด้วย ประโยชน์ที่คนในสังคมได้อาศัยร่วมกัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การมีจิตอาสาเป็นการทำหน้าที่ของคนดีให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จิตอาสาทำให้เกิดพลังในการทำงาน สามารถที่จะทำงานสำคัญให้สำเร็จได้โดยง่าย ทำให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ความสมัครสมานสามัคคีของหมู่คณะ สามารถลดทิวาและความเห็นแก่ตัวได้

การปลูกฝังบุคคลให้มีจิตสำนึกต่อตนเองและสังคมเป็นการสร้างคุณธรรมจริยธรรมซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับ ดวงเดือน พันธุนาวัน กล่าวถึงการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมว่า การปลูกฝังจิตสาธารณะนั้นควรปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็ก เพราะเป็นช่วงที่เด็กมีความไวต่อการรับการปลูกฝัง และส่งเสริมจริยธรรม และวัฒนธรรมเป็นนอย่างยิ่ง เพราะเด็กยังเป็น “ไม้อ่อน ที่ดัดง่าย” ฉะนั้น การปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการทางร่างกาย และโดยเฉพาะเหมาะสมกับพัฒนาการทางจิตใจของเด็ก จะเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ไ้ไ้มาก (ดวงเดือน พันธุนาวัน, 2546 : 2-3)

ลักษณะของจิตอาสา

วิธีการเสริมสร้างลักษณะจิตอาสาให้กับคนในชุมชนนั้น จะเริ่มจากการปลูกฝังให้ตระหนัก ถึงความสำคัญของจิตอาสา และให้มีการเตรียมความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ด้าน ความรู้และการติดต่อสื่อสาร พร้อมกับการสร้างความเชื่อมั่นในตน และการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (วรภาพ วันไชยธนวงศ์, ประกายแก้ว ธนสุวรรณ และวรรณภาพิพัฒน์ธนวงศ์, 2551)

ลักษณะของผู้ที่มีจิตอาสา ดังนี้คือ 1.เกิดความรู้สึกสงสารเมื่อพบเห็นคนที่เดือดร้อนมากกว่าตนเอง พยายามหาทางช่วยเหลือผู้อื่น 2.ประสบการณ์ที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเอง และได้รับความสุขจึงอยากที่จะช่วยเหลือผู้อื่น 3. ความรู้สึกต่อเนื่อง เมื่อรู้สึกประทับใจจึงอยากทำสิ่งดีความรู้สึก ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น อันเกิดจากพื้นฐานความคิ 4 ประการ ได้แก่ เป็นการบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อส่วนรวมมิใช่เพื่อส่วนตัว เป็นการกระทำที่เป็นไปโดยความสมัครใจ เป็นการกระทำที่ไม่มุ่งหวังผลตอบแทนในรูปของสินจ้างรางวัล และเป็นการอุทิศกำลังกาย กำลังใจ และเวลาให้ส่วนรวม ไม่ใช่อุทิศกำลังทรัพย์แต่เพียงอย่างเดียว (ปิยะนาถ สรวิสูตร, 2552 : 35-37)

ลักษณะที่สอดคล้องของจิตอาสาประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 3 ประการ ได้แก่ 1.คือ การช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนที่แสดงออกถึงความมีน้ำใจเอื้ออาทร จิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ 2.คือ การเสียสละต่อสังคมที่แสดงออก ถึงการใช้เวลาว่างให้

เกิดประโยชน์ต่อสังคม การเสียสละเงิน เวลา กำลังกาย กำลังทรัพย์ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม รวมทั้งการเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน รู้จักเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ และ 3 คือ ความมุ่งมั่นพัฒนา คิตรีเริ่มในการพัฒนาตนและสังคม เพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข (ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์, 2550 : 30-32)

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับจิตอาสาในพระพุทธศาสนา

หลักพรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 หมายถึงธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติ จึงจะเชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย

1. เมตตา คือ ความรัก ความมีใจปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตใจเพื่อแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในการจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์เดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการ แห่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีความสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วย . ปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่ สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะ วินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีจิตที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความรับผิดชอบของตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตโต.อ.ป), 2545 : 124)

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งในทางปฏิบัติจะต้องทำให้มีความสมดุลกันกล่าว คือ ไม่เน้นข้อใดข้อหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะต้องปฏิบัติครบทุกข้อ จึงจะ ประสานความเชื่อมโยงกัน โดยแบ่งเป็น 2 ภาค คือ

1. ความรู้สึก ได้แก่ เมตตา กรุณา และมุทิตา อันเป็นความรู้สึกที่บิฑามารดาแสดงต่อบุตร ซึ่งจำทำให้บุตรมีบุคลิกภาพ และนิสัยใจคอที่ดี เช่น มีความรัก ความอบอุ่น เป็นคนอ่อนโยน ละมุน ละไม มีความสุข

2. ภาคปัญญา ได้แก่ อุเบกขา ซึ่งเป็นธรรมที่สร้างความสมดุลให้บิฑามารดาแสดงออกแต่เพียงด้านความรู้สึกต่อบุตรเพียงอย่างเดียวจะต้องแสดงออกทางด้านปัญญา เพราะความเป็นจริงของชีวิตจะต้องดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องอาศัยบิฑามารดาตลอดไป (พระธรรมปิฎก (ป .อ.ปยุตฺโต) 2543 : 5-9)

หลักสังคหวัตถุ 4

หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสังฆธรรมที่ผู้ปฏิบัติตามทุกคนย่อมสามารถรู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตัวเอง และทำให้ผู้ปฏิบัติพ้นทุกข์ เข้าถึงความสุขและความบริสุทธิ์ภายในได้จริง ธรรมของพระพุทธองค์เป็นความรู้อันบริสุทธิ์ เป็นธรรมโอสถขนานเอกที่สามารถเยียวยาจิตใจของมวลมนุษยชาติให้หลุดพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เพราะเมื่อใจปราศจากสิ่งเหล่านี้ ใจย่อมสะอาดบริสุทธิ์ มีอานุภาพและเกิดเป็นความเมตตา กรุณา ปราณี มีแต่ความรักความปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ใน สังคหสูตร ว่า ทานญ จ เปยวชชนญ จ อตถจริยา จ ยา อธิ สมานตตา ธมเมสุ ตตถ ยถาวรี การให้ทาน การพูดจาไพเราะ การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ในโลกนี้ ความเป็นผู้มีตนสม่ำเสมอ ในธรรมทั้งหลายนั้นตามสมควร (อง. จตุกก. (ไทย) 21/32/37)

สังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ยึดเหนี่ยวใจและประสานใจของกลุ่มคนให้เกิดความสามัคคี ประกอบด้วย

1. ทาน คือ การให้ การแบ่งปันในรูปสิ่งของหรือความรู้
 2. ปิยวาจา คือ การใช้คำพูดสุภาพ อ่อนหวาน ก่อให้เกิดไมตรี
 3. อตถจริยา คือ การชวนชววยประพฤติตน บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น
 4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และ .
- สภาพแวดล้อม (พระพรหมคุณาภรณ์(ปยุตฺโต.ป.อ), 2545 : 143)

สังคหวัตถุ หมายถึง สังคหผละ แปลว่า กำลังแห่งการสงเคราะห์ หรือมนุษย์สัมพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมาก สำหรับนักบริหาร ผู้ทำงานสำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษย์สัมพันธ์ ก็จะไม่มีคนมาช่วยงาน เมื่อไม่มีใครมาช่วยงานเขาก็จะเป็นนักบริหารไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ไว้เรียกว่า สังคหวัตถุ หมายถึง

วิธีผูกใจคน พระองค์ตรัสว่า รถม้าแล่นไปได้เพราะมีลิ่มสลักคอยตรึงส่วนประกอบต่างๆ ของรถม้าเข้าด้วยกันฉันใด คนในสังคมก็ฉันนั้น คือทำหน้าที่เป็นกาวใจเชื่อมประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน ลิ่มสลักดังกล่าวนี้คือ สังคหวัตถุ นักบริหารจะสามารถผูกใจเพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ ถ้ามี สังคหวัตถุ 4 ประการ

หลักคำสอนเกี่ยวกับ สังคหวัตถุ 4 คือ หลักการสังเคราะห์ หรือเรื่องการสังเคราะห์ กับช่วยเหลือกันและกัน มีลักษณะพฤติกรรมที่รู้จักแบ่งปัน รู้จักการให้ เสียสละ ยินดีในความสุขของผู้อื่น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไกล่เกลี่ยความแตกแยกในหมู่คณะบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่นำเอาผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง ซึ่งประกอบด้วย

1. ทาน คือ การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน พระพุทธเจ้ามุ่งที่ธรรมทานมากกว่า อามิสทาน ธรรมทาน ให้การช่วยเหลือแนะนำ ในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ชี้ช่องทางให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยตนเอง

2. ปิยวาจา คือ การพูดจาน่ารักนิมนนถือนับถือ ทรงเน้นว่าต้องเป็นถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ที่ประกอบด้วยสัจ คือ ความจริงใจ และต้องเกิดประโยชน์แก่ผู้เจรจาด้วย

3. อตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งหมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น พระพุทธเจ้าเน้นที่ โลภตถจริยา คือ การทำคุณประโยชน์ให้แก่บุคคลในวงกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะตนเอง และญาติผู้ใกล้ชิด

3.อตถจริยา คือ การชวนชววยประพฤิตตน บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น

4.สมานัตตตา คือ มีตนเสมอ การรู้จักปรับตัวกับผู้อื่น ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ เสมอต้นเสมอปลาย (พุทธทาสภิกขุ, 2525 : 395)

สรุป

การใช้หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสา ตามความหมายของจิตอาสา จิต หมายถึง ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้คิดและนึก ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด ความคิด อาสา หมายถึง ความหวัง ความต้องการ การรับทำโดยเต็มใจ สมัยครใจ แสดงตัวขอรับทำการนั้น หรือจิตสาธารณะ คือ จิตบริการที่เกี่ยวกับการคิด และการปฏิบัติในการให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เป็นการประพฤติปฏิบัติที่มุ่งความสุขของผู้อื่น ที่ตั้งอยู่บนฐาน บนพื้นฐานของความตั้งใจดี และเจตนาดี ซึ่งจิตอาสามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อสภาพสังคมปัจจุบัน บุคคล ต้องการความช่วยเหลือมีอยู่มาก การให้ความช่วยเหลือเหลือในรูปแบบต่างๆ มากมาย เรื่องจิต

อาสาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่พึงพิจารณาร่วมกันว่า ตนสามารถจะเป็นคนหนึ่งที่มีจิตอาสาเพิ่มขึ้นในสังคมหรือไม่ จิตอาสาเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดองค์กร หรือเครือข่ายอาสาขึ้นมา เพื่อกระตุ้นจิตอาสาให้เพิ่มขึ้นในสังคมไทย ซึ่งจิตอาสาเป็นลักษณะจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยควมมีน้ำใจและจิตสำนึกหรือสำนึกสาธารณะที่เสียสละแรงกาย แรงใจ สติปัญญาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ตามแนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทางตะวันตก ซึ่งความหมายของจิตอาสาคือ กิจกรรมอาสาสมัครเป็นกระบวนการของการฝึกการให้ที่ดี เพื่อขัดเกลาละวางตัวตน และบ่มเพาะการรักผู้อื่น โดยไม่มีเงื่อนไข เป็นการยอมสละตน เพื่อรับใช้ และช่วยเหลือผู้ที่ประสบกับความทุกข์ยากลำบาก

จิตอาสามีความสำคัญและจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเริ่มจากระดับที่ใกล้ตัวเรามากที่สุดคือ จิตอาสาระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ซึ่งอาจมองกว้างถึงระดับประเทศและระดับนานาชาติได้ เพราะคนเราไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเองได้ทั้งหมด ต้องอาศัยคนอื่นด้วย ประโยชน์ที่คนในสังคมได้อาศัยร่วมกัน โดยมีลักษณะของจิตอาสา คือ (1) การเกิดความรู้สึกสงสารเนื่องจากพบเห็นผู้ที่มีความเดือดร้อนมากกว่าตนเอง และอยากที่จะหาหนทางช่วยเหลือผู้อื่น (2) ประสบการณ์ที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเอง และได้รับความสุขจึงอยากที่จะช่วยเหลือผู้อื่น (3) ความรู้สึกต่อเนื่อง เมื่อบุคคลได้รับการช่วยเหลือและรู้สึกประทับใจจึงอยากทำสิ่งดี ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งในหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับจิตอาสาในพระพุทธศาสนา ก็จะมีหลักพรหมวิหาร 4 คือ 1. เมตตา คือ ความรัก ความมีใจปรารถนาดีอยากให้เขามีสุข 2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ 3. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข 4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง และหลักสังคหวัตถุ 4 คือ 1. ทาน คือ การให้ การแบ่งปันในรูปสิ่งของหรือความรู้ 2. ปิยวาจา คือ การใช้คำพูดสุภาพ อ่อนหวาน ก่อให้เกิดไมตรี 3. อัตถจริยา คือ การชวนชวยประพาศิติน บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น 4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา มาโน.(2553) “ความหมายของชีวิตกับจิตอาสา”. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. “พุทธจักรโลกร่มเย็นดับเชื้อได้ด้วยศาสนา”. วารสารพุทธจักร. ปีที่
64 ฉบับที่ 5 พฤษภาคม 2553.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์.(1991). *สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ*. กรุงเทพมหานคร : วี พรินท์.
- ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์.(2550). *การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของจิตอาสาของนักเรียน
มัธยมศึกษาตอนปลาย ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น
พื้นฐาน.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.*
- ดร.ชลลดา ทองทวี. *บทความเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา. เครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา.
(ออนไลน์). แหล่งที่มา: ContemplativeEducation@yahoo.com. คอลัมน์ ณ
พรมแดนแห่งความรู้ (โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ 30 กรกฎาคม 2549).*
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน.(2546). *จริยธรรมของเยาวชนไทย*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปิยะนาถ สรวิสูตร.(2552). *แรงจูงใจของผู้นำเยาวชนที่มีจิตอาสาในการทำกิจกรรมเพื่อ
สังคม : กรณีศึกษาสภาเยาวชนกรุงเทพมหานคร, “วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต” , บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).(2543). *ความสุขของครอบครัวคือสันติสุขของสังคม*. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 4 กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).(2553). *พจนานุกรมพุทธศาสน ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 14. ธรรมการพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). *งานเพื่อความสุขและแก่นสารของชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 3 .
กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, มปป.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).(2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*.
พิมพ์ที่: บริษัท เอส อาร์.พรินต์ริง แมส โปรดักส์ จำกัด.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).(2552). *เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ* (อารยวัฑฒ).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระไพศาล วิสาโล.(2551). เรื่องเล่าจิตอาสา อ่างใน จิตรวลัย ศรีแสงฉาย. *จิตอาสาพัฒนา
ชนบทกรณีศึกษา: กลุ่มอาสาพัฒนามหาวิทยาลัยมหิดล*. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระไพศาล วิสาโล.(2549). *เครือข่ายจิตอาสา. คู่มือจิตอาสาโครงการอาสาเพื่อในหลวง*
พิมพ์ลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ประสานงานเครือข่ายจิตอาสา.
- พุทธทาสภิกขุ.(2525). *พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต*. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช*
วิทยาลัย.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรภาพร วันไชยธนวงศ์ ประกายแก้ว ธนสุวรรณ และวรรณ พิพัฒน์ธนวงศ์.(2551). *การ*
พัฒนากระบวนการสร้างจิตอาสาของนักศึกษาพยาบาล. วิทยาลัยพยาบาลบรม
ราชชนนี เชียงใหม่.
- วลัยรัตน์ ยิ่งดำเนิน.(2554). “การศึกษาผลสัมฤทธิ์ของโครงการจิตอาสา : กรณีศึกษา
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนบางมดวิทยา “สี่ลูกหวาดจวน
อุปัถุม์”.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศูนย์คุณธรรม.(2548). *ร่วมแรงแข่งขัน ร่วมกันทำดี สมัชชาคุณธรรมแห่งชาติและตลาดนัด*
คุณธรรม. บริษัทแปลน โททิฟ : กรุงเทพมหานคร, .